Pótlások a Szegedi szótárhoz

Évtizedekig nem tudtam hozzájutni Bálint Sándornak kétkötetes, összesen 1567 lap terjedelmű monumentális munkájához, a *Szegedi szótár*hoz. Megjelenésekor (1957) a helyi Ságvári gimnázium padjait, pontosabban székeit koptattam, érthető hát, hogy nem voltam a mű vásárlói között. A munka mindössze 500 példányban jelent meg, és tulajdonosai hamar meggyőződhettek róla, hogy Bálint Sándor gyűjtése nem „egyszerű" szótár, hanem a szegedi népéletnek, a Város művelődéstörténetének is enciklopédiája. Végül is Kovalovszky Miklós nagyszívű ajándéka juttatott e ritkábbnál is ritkább könyv birtokába.

Már ismertem Sándor bácsit, amikor 1972-ben a Magyar Nyelvtudományi Társaság kiadásában megjelent újabb munkája, a *Szegedi példabeszédek és jeles mondások*. Címét nem titkoltan Dugonics Andrásnak legmaradandóbb munkája, a kétkötetes *Magyar példa beszédek és jeles mondások* (Szeged, 1820) ihlette. Az új Bálint-kötetet szinte egy szuszra végigolvastam: nem tudtam betelni a szögedi nemzet nyelvének gazdagságával, hangulatfestő erejével, találó humorával, párját ritkító észjárásával, képi leleményeivel.

1977 nyarán, szabadságidőmben újra olvastam a *Szegedi példabeszédek*et. Ekkor gondoltam arra, hogy összecsokrozom azokat a kiveszőfélben levő szavakat, szólásokat, szólás-hasonlatokat, melyeket gyerekfejjel, a 40-es évek legvégétől hallottam Alsóváros on lakó nagyszüleimtől. Összeírtam néhány érdekesebbnek tartott, főleg nagyanyám használta szólást *(leeszi a kását valakinek a fejéről, seggel ül a parázsra* stb.*)*, és 1977. augusztus 1-én elküldtem Sándor bácsinak. Egy hónap után megérkezett Bálint Sándor gyöngybetűs levele, tele kedves túlzással:

1977 szept. 4

Kedves Feri,

elnézését kérem, hogy kissé megkésve válaszolok szíves soraira. Szolgáljon némi mentségemre, hogy a legutóbbi másfél hónap határidős munkája igen lefoglalt. Akármilyen pár sort nem akartam írni, hiszen levele szinte megengesztelt szülővárosom iránt.

Ön ugyanis az első művelt szegedi, aki személyes hozzájárulásával, igen értékes adalékokkal gazdagította az én ismereteimet, a kutatás ügyét. Gyűjtő, kutató munkámban mindig csak ú. n. egyszerű emberek támogattak, értelmiségiektől, akik gyermekkori, családi élményeikkel segíthettek volna, alig kaptam valamit.

Nos, ez úrhatnám társadalmunk fájdalmas betegsége, de mit tehetünk róla.

Több adatát nyomban föl is használtam, a megfelelő helyre illesztettem.

Köszönöm a születésnapomra való utalást.

Sok szeretettel, szögedi szívvel

Bálint Sándor

Eltelt egy-két hét, mire Sándor bácsival összefutottunk a szegedi Korzón. Első dolga volt, hogy ellenőrizze a család, egyben a szólások földrajzi eredetét. (Tudni kell, hogy a maguk elkülönült életét élő történelmi városrészeknek, mint például Alsóvárosnak és Fölsővárosnak máig megvannak a jellegzetes vezetéknevei.)

— Hogy hívták a nagyapját?

— Teleki László.

— A nagyanyját?

— Vastag Teréz.

— Hol laktak?

— Az Alföldi utca 24. számú házban.

— Mikor éltek?

Megmondtam neki kedves emlékű nagyszüleim születési és halálozási évét: 1886—1970 és 1892—1976.

— Akkó mindön röndbe! — mondta Sándor bácsi megnyugvással.

Jó tízéves várakozás után tavaly karácsonyra sikerült meglepnem magam Dugonics Andrásnak méltán híres szólásgyűjteményével. Olvasása közben évszázadok szele csapott meg: nagyapám az 1950/60-as években még magától értetődő természetességgel használt néhány olyan szólást, közmondást, melyet András tisztelendő legkésőbb az 1700-as évek utolsó harmadában hallott: *Eben gubát cserélt* (1:48), *Ebcsont összeforr* (1:49), *Nem csak egy vörös (tarka) kutya van e világon* (1:55), *Egyik tizenkilenc, másik egy híján húsz* (1:66) stb.

Jómagam biztos vagyok benne, hogy Bálint Sándor a gyűjtöttem szavakat, idiómákat ismerte, ám munkálkodása közben valahogy elkerülték a figyelmét. Annál inkább, mert vannak köztük gyakrabban használatosak is. A szegedi nagytáj nyelvének gazdagságára jellemző, hogy az én eddigi gyűjtésemben és a Fodor Jánostól közreadott pótlásokban (*Magyar Nyelvőr, 1959. 3. sz.*) mindössze egyetlen azonos szó van (*tohonya*).

Az alábbi összeállítás ízelítő a gyűjtésemből. Ügyeltem arra, hogy e válogatás a *Szegedi szótár*hoz hasonlón ne csak szólásokat és szóláshasonlatokat, hanem közmondásokat, ragadványneveket és cégérneveket is tartalmazzon. (Ez utóbbiak gyűjtésében még igen sok a tennivalónk: jómagam csak Bálint Sándor [SZSZ] és Péter László közléséről [Somogyi-könyvtári Műhely, 1973. 1—4. sz. 71—80.] tudok...) A szócikkek fölépítésében, a rövidítések jelzésében Bálint Sándort követem (SZSZ 1:18—9), ide értve a Sebestyén Árpád kifogásolta nem teljes értékű fonetikus átírást (*Nyelvtudományi Közlöny, 1958. 2. sz. 501—2.*). A csillaggal jelölt szócikk nincs benne a *Szegedi szótár*ban. A csillag nélküli szerepel; a pótlást a hozzá kapcsolódó szólás stb. jelenti.

Köszönetet mondok Rozgonyiné Molnár Emmának, a nyelvtudomány kandidátusának, Péter Lászlónak, az irodalomtudomány kandidátusának, akik kéziratom elolvasták, és értékes tanácsokkal segítettek.

APRÓ FERENC

RÖVIDÍTÉSEK

BekSzeg. = Bek Pista: Szegedi emlékek. Szerk. Péter László. Szeged, 1985. (Miniatűr könyv.)
cn. = cégérnév
CserzyÖr. = Cserzy Mihály: Az öreg Szeged. [Szeged, 1922.] Szeged, 1981. (Miniatűr könyv.)
CzímKasz. = Czímer Károly: A Szeged-Belvárosi Kaszinó százéves története 1829—1929. Szeged, 1929.
DM = Délmagyarország
FarkasKal. 1883. = Farkas Antal: Szegedi kalauz 1883. Szeged, 1883.
fn. = főnév
hird. = hirdetés
hn. = helynév
hsz. = határozószó
Jászai = Jászai Géza: A szegedi Szt. Rókushoz címzett r. kath. plébánia 100 éves története. Szeged, 1905.
km. = közmondás
mn. = melléknév
MórPKár. 1904. = Móricz Pál: A Kárász uraság kocája. Bp. 1904.

MórPKár. 1982. = Móricz Pál: A Kárász uraság kocája. Vál. és szerk. Apró Ferenc. Szeged, 1982. (Miniatűr könyv.)
MórPMagy. = Móricz Pál: Magyar sirató. Öreg kúriáktól a nagy pusztákig. Bp. [1931.]
PalÉn. = Palotás Fausztin: Az én édes otthonom. Szeged, 1881.
PreszlyŐk. = Preszly Lóránd: Ők ketten... Bp. 1943.
Reizner = Reizner János: Szeged története 1—4. Szeged, 1899—1900.
sz. = szólás, szóláshasonlat
SZÉV = Szeged és Vidéke
SZH = Szegedi Híradó
SZHKar. = A Szegedi Híradó karácsonyi könyve
SZKM = Szegedi Könyvtári Műhely
SZN = Szegedi Napló
SZNKar. = A Szegedi Napló karácsonyi könyve
SZÚNKar. = A Szegedi Új Nemzedék karácsonyi könyve
TömÚjbor. = Tömörkény István: Új bor idején. Sajtó alá rend. Czibor János. Bp. 1958.
tn. = tulajdonnév
tn. i. = tárgyatlan ige
tréf. = tréfás
ts. i. = tárgyas ige
ua. = ugyanaz
vh. i. = visszaható ige

agyonüt Sz. *Úgy kő agyonütni* (=arra mondják, aki igen magas életkorban is egészséges). Tréf.

ámen Sz. *Mindig az ammenra ér oda* (=mindenhonnan elkésik). Tréf.

* **Angyal** cn. 'Herzfeld Arnold méteráru üzlete Az angyalhoz a Széchenyi téri városi Bérházban'. SZNKar. 1898. Hird. 'Fodor Jenő Angyal drogériája a Széchenyi tér 6. számú Gárgyán-házban'. SZÉV 1907. ápr. 24.

* **anyakönyvelő** anyakönyvellő fn. 'anyakönyvvezető'.

ápítkozik 2. 'bámul, szájtátva néz'. *Csak mögállt az ajtóba, és ápítkozott.*

* **Aranybika** cn. 'Bernáth József étterme a Tisza Lajos körút 59. számú házban, a körút és a Korona utca délnyugati sarkán'. Színházi Élet, 1922. nov. 11. Hird.

* **Aranycsizma** cn. 'Krausz Mór cipőboltja Az aranycsizmához a Széchenyi téri Zsótér-házban'. FarkasKal. 1883. Hird.

* **Aranyelefánt** cn. 'Brem Vilmos fűszer- és csemegekereskedése Az aranyelefánthoz a Széchenyi téri városi Bérházban'. FarkasKal. 1883. Hird.

* **Aranygólya** cn. 'a Grósz-testvérek kereskedése Az aranygólyához az új Zsótér-háznak a Széchenyi téri oldalán'. SZÉV 1907. ápr. 19.

* **Aranyharang** cn. 'Kurucsev Sándor divatáruháza Az aranyharanghoz a Széchenyi tér 14. sz. házban. SZÚNKar. 1930. Hird.

* **Aranyperec** cn. 'Matkó János sütödéje Az aranyperechez a Bécsi körút 23. sz. házban'. SZÉV 1907. dec. 8.

* **Aranypille** cn. 'a Grósz-testvérek kereskedése Az aranypilléhez az új Zsótér-háznak a Klauzál téri oldalán'. SZÉV 1907. ápr. 19.

* **árnyéklesi** mn. 'naplopó, ingyenélő'. PreszlyŐk. 70.

* **árpakásaokádék** fn. 'kihányt, kiokádott árpakása'. Sz. *Úgy néz ki, mint az árpakásaokádék* (=kiélt, züllött arcú).

ásó A nagy ásóhoz cn. 'Mayer Ferdinánd (1818—1903) vaskereskedése A nagy ásóhoz a Széchenyi tér 16. sz. új Zsótér-házban'. Korabeli képeslapról. Üzletét fiai vezették tovább.

asszony Sz. *Nem nősül, mē az asszony öszik* (=zsugori férfi). Tréf.

* **bakamennyország** *bakamenyország* fn.

'kórház'. Kotormány Jánosnak Tömörkény Istvánhoz írott levelében (SZKM 1986. 1—2. sz. 99.)

* **bakaszivar** fn. 'a szivarfa (Catalpa bignonioides, más néven Bignonia catalpa) termése'. Kamaszok meg szoktak próbálkozni az elszívásával.

* **Bakay-gyár** tn. 'a Bakay Nándortól alapított kendergyár Londoni körúti épülete'. A szó az 50-es évek derekán enyészett el.

bakkecske Sz. *Ugrál, mint a bakkecske* (=folyton).

balta Sz. *Ügy úszik, mint a balta nyél nélkül* (=sehogyse).

bánompénz 2. 'foglaló'.

becsület Sz. *Bőcsületre vötte* (=hitelbe). Vö. hozomra.

befog 5. 'családba — általában házasságkötéssel — befogad'. *Azelőtt vót, hogy a Jánost befogtuk a családba.*

* **begyes-faros** *bögyös-faros* mn. 'nagymellű, nagyfarú'. Vö. csecses-faros.

bél Sz. *Hízik a bele* (=károrvendő).

* **beleállapszik** vh. i. 'beleállapodik, elfogad'.

* **betanúsít** ts. i. 'perben tanúval bizonyít'.

* **bíróskodik** tn. i. 'perel, perben áll'. *Ezé nem fogok bíróskodni.*

bodag 2. 'a rétestészta széléből összegyúrt és kisütött tészta'.

bolond mn. Km. *Bolond gyerök nincs, csak bolond szülő* (=nem minden gyermek viszonozza a szülő áldozatát).

* **bolondkerék** fn. 'kerékpár'. Vö. bolondkocsi.

* **Boris** Sz. *Ül, mint Boris a misén* (=csöndesen üldögél, elüldögél). Tréf.

bőnye 2. 'a húson levő vékony, fehér hártya'.

* **bükkfafejű** mn. 'önfejű, másra nem hallgató'.

cigánykerék Sz. *Cigánykereket hánynak egymásnak* (=találkozáskor nagyon örülnek egymásnak).

* **csabda-bajda** mn. 'csintalan, szeles, hebehurgya'. Vö. csabda.

csecs Sz. *Jó csöcs a szájába, oszt nem tudja szopni* (=nem tud élni a jó lehetőséggel).

* **cserfes** *cserfös* mn. 'sokbeszédű, szájaló' (általában gyermek).

* **csipedett** *csipödött* fn. 'három ujjal szaggatott levestészta'. Vö. csipötke.

dorozsmai Sz. *Magára vötte, mint dorozsmai asszony a katonát* (=találva érezte magát). Tréf.

dinnyeföld Sz. *Szomorkodik, mint akinek nem jutott dinnyefőd* (=szomorú). Tréf.

dűlőz 2. 'egyezségre jut, megegyezik'. *Jánossä nem löhet dűlőzni.*

égedelem 2. hsz. 'nagyon, rettentőn, borzasztón'. *Égedelöm rosszak ezök a gyerökök.*

* **egyes gyerek** *ëggyes gyerök* 'egyke'.

elegy Sz. *Szent elegyibe* (=szanaszét, szerteszét, összevissza). Mögy a jószág szent elegyibe! (Bálint Sándor tévesen következtetett 'együtt, válogatás nélkül' jelentésére.)

* **elgondoz** ëgondoz ts. i. 'eltart, tartási szerződést köt'. *Én ëgondoztam vóna a házáé.*

* **elneheztel** ëneheztel ts. i. 'perben valamelyik félre elmarasztaló ítéletet hoz'. *Möggyütt az ítélet, amibe ë vagyok neheztelve.*

* **első álom** fn. 'az éjszakai álomnak az első fölébredésig tartó szakasza'. Főleg idősebbek tartják számon. *Első álmombú ébrettem, mikó csöngettek.*

* **eperfatámasztó** *epörfatámasztó* fn. 'lusta, nem dolgozó személy'. Tréf.

ész Sz. *Lögyön eszöd, míg apád él!* (=gondold meg, mit teszel). Tréf. *Esze-kedve* (=érdeklődése és szenvedélye). Mindön esze-kedve azon a motoron van.

étel Sz. *Nem áll mög benne az étel* (=olyan beteg, hogy mindent kihány).

év Km. *Az ëgyik év hoz, a másik év visz* (=nem lehet mindig jó termést betakarítani).

far Sz. *Kihúzta a farát* (=bajból, nehéz helyzetből szabadult).

fej Sz. *Tömi a fejit* (=eszik). Tréf. *Nem viszi ë a feje alatt* (=hiába gyűjti és óvja vagyonát, halála után az örökösöké lesz).

* **fejtől-lábtól** hsz. Sz. *Fejtű-lábtú alszanak* (=ketten alszanak egy ágyban, akként, hogy a fejük az ágy két végében van).

felnéz 3. 'Fölbecsül, fölértékel'. *Az adásvövés után kigyünnek főnézni a házat.*

felszentel 3. 'fölavat'. Tréf. *Ha még ëccő*

ilyet tösző, főszentölöm a hátadonn az új söprűt.

fiú Sz. *Száz fiú veszött ë benne* (=igen eleven, csintalan leánygyermek).

föld Sz. *Fődön fölű* (=életben). Akárhova kőtözött, ha fődön fölű van, mögtanálom. *Fődhön vág* (=tönkre tesz, szegénnyé tesz). Kifizetöm neki a száz pöngőt, nem vág az ëngöm fődhön. Általában tagadó alakban használják.

gatya Sz. *Gatyába ráz* (=rendre szoktat, fegyelmez). *Kirázza a gatyájábú* (=alaposan megszid). *Embör kő oda, nem gatya!* (=Nem tudod te azt megcsinálni). *Rámögy a gatyája is* (=tetemes kiadása lesz).

* **Gólya** 'a városszerte ismert tréfacsináló Korpássy Elemér (1885—1948) ragadványneve'.

* **gúnárnyakú** fn. 'két forintos pénzérme'. Tréf. Újabb.

halott Sz. *Beszart a halott* (=váratlan bajra, kárra mondják).

* **hanyattesés** 'hátraesés' fn. **Sz.** *Ëtanáta, mint tót a hanyattesést* (=nem találta el, rosszul felelt, rosszul választott). *Úgy együtt, mint üvegöstótnak a hanyattesés* (=rosszkor, váratlanul érte a baj).

* **haskós** mn. 'fejlődésben elmaradt, féloldalas, szabálytalan alakú' (dinnye).

* **hónaljas** *hónajjas* fn. 'egyszerű képkereskedő, aki a hóna alatt néhány képpel házal'. Tréf. Félnépi. (Képkereskedő szakma.)

hoz Sz. *Hozomra vötte* (=hitelbe). Vö. becsületre vette.

ing Sz. *Së ingöm, së gatyám* (=semmi közöm hozzá). Vö. Se ingem, se gallérom. *Ingbe-gatyába* (=félig fölöltözve).

Isten Sz. *Mögfogta az Isten lábát* (=nagy, általában tartós szerencse érte). *Hogy a jó Isten akárhova tögye!* (=tréfás szidalmazás). *(Nagyon) Möglátogatta az Isten* (=súlyos csapás, gyász érte). *Az Isten së mossa lë rulla* (=ti. a szégyent, a vádat, a rossz hírt). *Bírja, mint Isten a szidást* (=igen bírja). **Km.** *Isten nem alszik.*

* **itkányos** mn. 'iszákos, italozó'. TömÚjbor. 168.

jegy [jegyesség] **Sz.** *Jegybe-gyűrűbe* (=igen vár, általában elkéső személyt). Itt állunk jegybe-gyűrűbe, ű mög sëhun.

kalap Sz. *Hozzávágom a kalapom, mán terhes* (=termékeny, sokgyermekes asszony). *A kalapja mellé tűzheti* (=ha szép is, jó is, nem ér semmit, nincs belőle haszon). Ezt az ítéletet a kalapod mellé tűzheted, de pénz nem lesz belőle.

* **Kapca** tn. 'a Rákóczi utcai MÁV művelődési ház csúfneve az 1950/60-as években'.

kapcabetyár 2. eredetileg 'ló nélküli, gyalog járó betyár'. MórPMagy. 51.

kása Sz. *Lëöszi a fejirű a kását* (=a gyermek már magasabb, mint a szülője). Látom, a fiad mán lëöszi a fejedrű a kását.

* **kézátvétel** fn. 'hivatalos irat kézbesítése, átvétele'.

* **[keze-lába]** (kezem-lábom, kezed-lábod stb.) fn. 'semmi'. *Jár neköm az örökségbű valami, vagy csak a kezem-lábom?*

* **kisbunda** fn. 'csípőig érő, téli, fölső (női) ruhadarab'. **Sz.** *Divatos, mint a Remes Annus kisbundája* (=igen divatos). Móricz Pál: A régi Szeged kocsmái. SZN. 1898. júl. 3. Remes Annának a Széchenyi téri Zsótér-házban volt bormérése. FarkasKal. 1883. 75.

* **kiseggel** *kiseggöl* tn. i. 'kihátrál, kifarol'. Vö. seggel megy ki.

* **kiszalonnásodik** vh. i. 'a ruha fényesre kopik, kifényesedik a hosszú használatban'. *A könyökömné kiszalonnásodott a kabátom.*

* **kiskorúsít** ts. i. 1. 'gondnokság alá helyez'. 2. 'gondnokság alá helyeztet'. *A bíróság kiskorúsította a mamát.*

konty Sz. *Féreüti a kontyát* (=bemegy, bejön, bejár). Csak nőre mondják. [...]"inkább koporsót csináltat magának, de az a híres lány az ő tisztes portáján soha nem üti félre a kontyát." PalÉn. 29. *Férebillen a kontya* (=félrelép, folt esik a becsületén). Csak nőre használatos. "Azon az asszony fején nem egykönnyen billen félre a konty." Herke Mihály: Szegedi fotografiák. 1935. 91.

* **Kotyel Gyurka** 'Ferencsevits Györgynek (1838—1905), a Próféta vendéglő és fogadó tulajdonosának a ragadványneve'. CserÖr. 107. Vö. kotyel, Prófétás Gyuri.

kőfal Sz. *Ettű nem mögyünk a kűfalnak* (=szűkös, elégtelen étkezés után mondják).

* **Kukac** 'Urbán Lajos (1852—1925) híres szegedi cigányprímásnak a csúfneve'. Állítólag Ráday Gedeon ragasztotta rá.

kutya Sz. *Fázik, mint a kutya* (=igen fázik). *Hányt, mint a lakodalmas kutya* (=erősen hányt). *A kutya is oda szarik, ahun mán van* (=a gazdagnak a szerencse is kedvez). *Lükdösi, mint kúdús a kutyát* (=csak turkál a nem ízlő ételben). *Së kutyája, së macskája* (=családtagok, rokonok nélküli, egyedülálló ember). *Hogy a kutyák ódalba në hugygyozzanak* (=pénz nélkül maradt, leginkább a kártyán mindenét elvesztett embernek szokták mondani, mikor kisebb összeggel megszánják). *Ëgy gazda kutyái* (=azonos helyre tartoznak, egy helyre valók). *Sovány, mint a köszörűs kutya* (=igen sovány). *Sovány, mint az agár kutya* (=ua). *Szaladgál, mint a töketlen kutya* (=cél nélkül, leföl futkos). *Húzza, mint kutya a csontot* (=húzza, tépi). *Bizonytalan, mint a kutya vacsorája lámpaótás után* (=igen bizonytalan, kétséges). **Km.** *Mindig az erősebb kutya baszik* (=a följebbvaló akarata érvényesül).

* **kutyázik** tn. i. 'a kutyához hasonlón, kézzel és lábbal kaparva úszik'.

láb Sz. *Mögveti a lábát* (=nem egyezik bele, ellenkezik).

* **Lakatosinas** cn. 'Ottovay Károly és Fia vaskereskedése A lakatosinashoz a Kárász utca és a Klauzál tér északkeleti sarkán: SZHKar. 1899. Hird. Az üzletet 1872-ben alapították.

lé 3. 'mosóvíz' **Sz.** *Ëgy (kettő stb.) lérű mos* (=elvégzi a mosást az első vízcseréig). Egy lérű mán kimostam. Hány lérű mosod az ingöt?

* **lóbaszás fejében** *lóbaszás fejibe* hsz. 'ingyen, fizetség nélkül'.

ma Sz. *Máma hal, hónap hal* (=közel áll a halálhoz).

majom Sz. *Ül, mint majom a köszörűkövön* (=ügyetlenül, furcsán ül). *Belegabajodott, mint majom a cérnába* (=belezavarodik, belegabalyodik). *Örül, mint majom a farkának* (=túlontúl örül).

* **megbántalmaz** *mögbántalmaz* ts. i. 'bántalmaz, megver'.

* **megbizonyít** *mögbizonyít* ts. i. 'bebizonyít, bizonyít'.

nagypéntek Sz. *Csöndes, mint nagypéntökön a mészárszék* (=igen csöndes, kihalt).

* **nadrágszíjparcella** *nadrágszijjparcëlla* fn. 'keskeny, hosszú szántóföld, parcella'. Vö. pántlikaföld.

* **négyemberes ház** *négyembörös ház* fn. 'a Tisza Lajos körút 79. (ma: Lenin körút 81.) számú Preszly-ház, melynek két erkélyét két-két kariatida (oszlopot helyettesítő alak) tartja. PreszlyŐk. 31. és 65.

niksz 2. fn. 'semmi'. **Sz.** *Annyit ér, mint Bécsbe a niksz* (=semmit).

nyál Sz. *Annyi időm së vót, hogy a nyálam ënyëjem* (=hirtelen, váratlanul történt dologra mondják).

* **nyargalópénz** *nyargalópéz* fn. 'a pusztai rendőrnek (nyargalónak) ígért díj, például elveszett állat megtalálásáért'. BekSzeg. 39.

ördög Sz. *Fél, mint ördög a szentőtvíztű* (=igen fél). *Ráült az ördög* (= az elveszett, és hosszas keresés után sem talált dologra mondják). *(Az) Ördögöt is!* (=tagadás). Mögkaptad a pézöd? Ördögöt is! **Km.** *A jó szó az ördögtű is jó esik.*

* **Ördög** cn. 'Az ördöghöz címzett mészárszék a Feketesas fogadónak a Károlyi utcai oldalán'. Falszáma: Károlyi utca 4. SZÉV 1907. okt. 1. Hird.

* **öregbíró** fn. 'a hivatalban levő bíró előtt, korábban működő bíró'. PalÉn. 107.

örök Sz. *Főfog örökbű* (=örökbe fogad).

* **panaszhallgató bíróság** fn. 'meghatározott napon a panaszt (keresetet) jegyzőkönyvbe foglaló bíró (fogalmazó)'. Van *panaszbíróság* alakja is.

papír Sz. *Papírt csinál* (=okiratot készít).

* **parasztkántor** fn. 'képesítés nélküli kántor'. PalÉn. 14.

* **párbér** fn. 'a házaspároktól a katolikus papnak és kántornak természetben fizetett egyházi adó'. PalÉn. 15.

* **Párizsi nő** cn. 'női kalapüzlet A párizsi nőhöz az Oskola utca 13. számú házban'. SZÉV 1908. jan. 26. Hird.

* **parókafa** fn. 'cserszömörce' (Cotinus coggygria). Mediterrán növény, melyet föltehetőn a törökök hoztak Szegedre. Citromszagú leveleivel asszonyaik illatosították magukat. Leveleit a nép lázcsillapítónak használta. Csongor Győző közlése. L. még Tóth Béla: A köszörűs kádi. 1959. 3.

Pilátus Sz. *Vacsorán éri Pilátust* (=meghal). TömÚjbor. 161.

* **Prófétás Gyuri** 'Ferencsevits György-

nek, a Próféta fogadó és vendéglő tulajdonosának másik ragadványneve'. Vö. Kotyel Gyurka.

* **Rácváros** hn. 'a Palánk 18. századi neve a ráctemplom körül lakó szerbek után'. Vö. MórPKár. 1982. 7. Egy bécsi tervrajzon (1739) Raitzenstadt olvasható.

rakás Sz. *Ëgy rakáson vannak, mint a juhok* (=együtt, egy csomóban).

* **rámpás bor** fn. 'a forrásban levő, tejszerű, zavaros, nagy széndioxid tartalmú, kellemesen csípős ízű, gyorsan ható bor' (erjedő must). A hordóból nádcsövön szívták. Vö. DM 1972. febr. 6.

* **Rózsa-kereszt** *Rúzsa-köröszt* fn. 'a rókusi temetőben Rózsa Mártontól 1842-ben állíttatott Corpus'. Vö. Jászai 308—16.

* **rózsástányér** *rúzsástányér* fn. 1. 'rózsa díszítésű tányér'. 2. 'a kostökzacskóra varrt, rózsástányért ábrázoló díszítés'. Vö. MórPKár. 1982. 69.

* **saroglyás gyerek** *sarogjás gyerök* fn. 'a saroglyában maradó, a kocsira vigyázó gyermek'. Vö. A Szegedi Kis Újság Naptára 1947. 32.

* **Savanyú Jóska** 'Gárdonyi Géza gúnyneve szegedi újságíró (1888—91) korában'. CzímKasz. 167.

segg Sz. *Seggë ül a parázsra* (=nagyon mérges, dühös). *A segge alá hordanak (készítenek) mindönt* (=kiszolgálják). *Seggë mögy ki* (=kihátrál, kifarol). Vö. kiseggöl. *Be van sózva a segge* (=mindig mehetnékje van). Vö. sóssegű. *Főtört, mint huszár segge a nyerögbe.* (=haladt a ranglétrán, jobb álláshoz jutott, jobb helyzetbe került). Tréf. *Meztelen seggë* (=vagyon, javak nélkül). Meztelen seggë együtt a házasságba, de mán követelődzik. *Örülj, hogy luk van a seggödön* (=szorult helyzetben ne kívánj nagy dolgokat, becsüld meg a keveset is). *Ha tudom, hogy seggre esök, lëülök* (=könnyű utólag okosnak lenni). *Mindig ëgymás seggibe vannak* (=mindig együtt vannak). *Örömibe a seggit veri a fődhön* (=igen örül). *Ëgy zabszömet së löhetne bedugni a seggibe* (=nagyon fél, izgul). *Tyúkszöm nő a seggin* (sokáig, hosszú ideig ül). Újabb. *Seggre esik valaki előtt* (=fél, megijed valakitől). *A seggit së meri mögszagúni* (=fél tőle). *Ül a seggin* (=tétlenkedik, nem dolgozik). *Ki van a segge* (=rosszul öltözött, szegény). *Seggire ver* (=pénzt, vagyont gyorsan elkölt, elpazarol). Hamã a seggire verté az örökségödnek.

súly Sz. *(Nagyon) Súján van* (=súlyos beteg).

* **szappanaljas** *szappanajjas* mn. 'káliumban gazdag, lúgos kémiai hatású föld jelzője'. SZH 1909. jan. 1.

* **szemetel** tn. i. 'ritkásan, épp hogy csak esik az eső'.

szenteltvíz Sz. *Annyit ér, mint halottnak a szentőtvíz* (=semmit).

* **szerencsegyerek** *szöröncsegyerök* fn. 'csoportos játékban (pl. labdarúgásban) az utolsó, a játékból kimaradó, páratlanadik számú gyerek. Hogy játszhasson, kisorsolják, melyik csapatba kerüljön.

* **szétörököl** ts. i. 'többen örökölnek általában kisebb hagyatékot'.

szőr Sz. *Szőrt szőré* (=két, egyenlő értékűnek tartott dolgot elcserélnek egymással, akként, hogy egyik fél sem fizet). *Szőrtönszőrt* (ua.) *Szőrön-szőrt* (=ua.) *Ëlhányja a szőrit* (=vedlik).

szösz Sz. *Szöszé-koszé* (=mélyen áron alul). Szöszé-koszé vötte a tanyát.

tányér 3. 'a subának a vállakat borító része'. Gazdagon szokták díszíteni. Szűcs szakma. Vö. MórPKár. 1982. 81.

temető Sz. *Temetőbű halottat* (=helyrehozhatatlanul elhibázott dologra mondják).

térd Sz. *Térgyig lëjárja a lábát* (=sokat megy, talpal valami után).

többi Sz. *Nem látja a többit* (=részegen duhajkodik).

* **törleszőrézik** tn. i. 'piszmog, nem halad a munkával'.

* **törzsöngős** mn. 'zsémbes, zsörtölődő, mindenben ellenkező'.

* **törzsöngősködik** tn. i. 'zsémbelődik, zsörtölődik, folyton ellenkezik'. Van *törzsönködik* alakja is.

* **tusza** mn. 'rövid, fölfelé hajló disznóorr jelzője'. *Vót ëgy tusza órú zsirdisznóm.*

tű Sz. *Átugorja még a száz tű hosszát* (=idősebb kora ellenére fürge mozgású).

tűz Sz. *Tűz ég a bokájába* (=fiatal, tüzesvérű. Van 'táncoskedvű' és 'nem fázékony' jelentése is.) *A tűz égesse mög!* (=Tréf. szitkozódás.) Általában idősebb nőre mondják. Vö. égetnivaló.

* **Tűzoltó Jóska** Kováts József (1854—1903) gúnyneve. 1886-tól volt a Város tűzoltóparancsnoka.

üszög 3. 'festékmirigy a fehér lóban'. Rossz ízűvé teszi a húst. DM 1985. dec. 7.

* **vakmetszés** *vakmeccés* fn. 'a birka nyúzásakor a bőrön véletlenségből ejtett metszés'. A szűcsök foltozással tüntetik el. Szűcs szakma. Vö. MórPKár. 1982. 78. és 82.

* **Vasember** cn. 'Grassely László vaskereskedése A vasemberhez a Széchenyi tér és a Csekonics (ma: Nagy Jenő) utca északi sarkán álló Bamberger- (korábban Prosznitz-) házban. SZNKar. 1899. Hird.

* **vesdle-veddrád ruha** *vesdlë-vöddrád ruha* fn. 'egyetlen ruha'. *Csak az az ëgy vesdlë-vöddrád ruhája van.*

* **vörösbarát** 'Melicher Nep. János alsóvárosi ferences gvárdián ragadványneve'. A névadást arcszíne ihlette. Lásd róla: MórPKár. 1904. 159—163. CzímKasz. 180. Reizner 3: 21., 247. és 289.

* **vöröshasú pap** fn. 'az egyházi méltóságot jelző derékövet (cingulust) viselő katolikus pap'.

zab Sz. *Kihányja a kukorica a zabját* (=megjelenik rajta a kalászvirág).

* **zsömlepiac** *zsömjepiac* fn. 'a Tisza Lajos (ma: Lenin) körútnak az 57. számú ház és környéke előtti része'. Vö. SZÉV 1908. márc. 7.

1930—31 körül névrokona borozója előtt